

Андрій Шевчук
(м. Житомир)

МОВНЕ ПИТАННЯ В ДІЯЛЬНОСТІ СУДІВ ВОЛИНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ ПЕРЕХОДОВОГО ПЕРІОДУ (КІНЕЦЬ XVIII СТ.)

Протягом XVIII ст. Російська імперія переживала складні трансформаційні процеси, спрямовані на побудову конкурентоздатної європейської держави. Проте якщо завдання щодо територіального збільшення вирішувалося досить успішно, то складнішим було ефективне управління та, насамперед, інтеграція місцевих еліт до владних структур. Саме порозуміння, передусім, з дворянством на умовах співробітництва чи хоча б лояльності забезпечило б подальший розвиток держави.

Новий етап реформування пов'язаний із постановою Катерини II, яка зробила спробу перенести європейський досвід управління та відносин з населенням на російський ґрунт. І хоча дійсність дещо протверезила імператрицю, проте низка її реформ змогли прижитися. Однією з них стало створення станової судової системи – явища революційного для Росії, але традиційного для деяких інкорпорованих територій. Передусім слід згадати про колишню Річ Посполиту, частина якої внаслідок трьох поділів була включена до складу Росії. Фактично імператриця прагнула зробити те, що вже існувало на колишніх польських землях в організації судової влади.

Особливість організації судової влади на Правобережній Україні полягала в своєрідному чотирикутнику, сторонами якого були: російська влада (з призначуваними російськомовними чиновниками), українське селянство (за перетвореннями окремі установи передбачалися для державних селян), польські поміщики та мешканці міст і містечок (більшість складали євреї, об'єднані в закриті кагали). Тому поряд з організацією судів за «Учреждениями для управления губерний Всероссийской империи» 1775 р. актуальним було питання про мову судочинства.

Утворення установ було започатковано іменним указом Сенату від 5 липня 1795 р., за яким генерал-поручику Т. І. Тутолміну, генерал-губернатору Мінському, Волинському, Брацлавському та Подільському було наказано створити Волинську губернію за «Учреждениями...» 1775 р. [7, с. 727-728] Безпосередньою датою відкриття установ Волинського намісництва стало 6 серпня 1796 р. [8, с. 940]. Саме цього дня Т. І. Тутолмін урочисто відкрив Палату кримінального суду, а єпископ Варламі освятив кімнату, призначену для присутствія [2, арк. 2].

За штатами, крім призначуваних та обраних членів, були передбачені посади перекладачів – по одному XIII класу в Палати кримінального та цивільного судів та Верхній земський суд з окладом 180 руб. на рік. У Губернському магістраті та Верхній розправі повинно було бути по одному перекладачу з окладом у 150 руб. на рік [10, с. 266]. Пояснення цього знаходимо в кадровому складі палат, який був однотипним і бюрократичним: голови призначалися імператрицею за поданням Сенату з двох кандидатур та по два радники та два асесори, які призначалися Сенатом. Верхній земський суд очолювали два голови, які також призначалися імператрицею з двох кандидатів, представлених Сенатом [6, с. 234].

Якщо говорити про Палату кримінального суду Волинської губернії, то з першого дня її роботи головою був колезький радник (VI клас) Пафнутій Сергійович Батурин* та два асесори – капітани Олександр Харламов та Микола Червінський. Відсутніми були радники – колезький радник Іван Комарніцький (за неприбуттям) та колезький асесор (VIII клас) Радіон Кор[ис] (по хворобі) [2, арк. 4-5]. 9 серпня 1796 р. за наказом Тутолміна було наказано розподілити обов'язки: протоколіста – колезькому регістратору (XIV класу) Велигоцькому, регістратора – губернському регістратору Борзенцу, начальника першого столу – прапорщику Турчанинову (йому в допомогу надавався губернський регістратор Солодний) та другий стіл – губернський регістратор Логінов (йому в допомогу – шляхтич Барнанський) [2, арк. 8-8 зв.]. Не викликає сумнівів, що більшість з посадовців були прийшлим елементом, які досконало не знали ні польської, ні української, ні, тим більше, ідишу. Підтвердженням цьому слугує запис від 15 вересня 1796 р. у журналі засідань Кримінальної палати, де губернатор генерал-майор В. С. Шереметьєв наказував розподілити на посади прибувших з інших губерній служителів, але так як вони вже перебували на посадах, то їх привели до присяги [2, арк. 50].

У Верхній розправі кожен з двох департаментів очолювали прем'єр-майор Матвій Абарінов та капітан Іван Красногородцев [5, арк. 1]. Прокурором розправи був колезький секретар Андрій Колесов [3, арк. 1]. Канцеляристами були представники інших губерній. 11 вересня 1796 р. за наказом В. С. Шереметьєва до 1 департаменту було розміщено прибулих з інших губерній службовців – протоколіста, двох столоначальників, двох помічників та двох копіїстів [4, арк. 1]. Окрім цього згадуються секретар Ставицький (імовірно, виходець з Полтавщини) та перекладач підпоручик Самолович (хоча в штатах остання посада не була передбачена) [3, арк. 1].

Вирішальним у справі використання російської та польської мов слід вважати наказ Т. І. Тутолміна, записаний у журналі Палати кримінального суду 23 вересня 1793 р. Передусім висувалася вимога в нових судах усі без винятку справи вести російською мовою. З іншого боку, дозволялося «... единственно от тяжущихся по процессам и от подсудимых по разным случаям во уважение на новость и непривычку к российскому языку принимать бумаги по искам и ответы по следственным делам на польском». Окрім цього наказувалося обраним дворянством та громадянами засідателям вказувати резолюції в настільних реєстрах по-польськи, з тим, щоб перекладач одразу ж перекладав їх російською мовою. Для цього необхідно було знайти перекладачів, які б досконало знали дві мови, та повідомити правління [2, арк. 66].

24 вересня 1796 р. розглядалося питання про перекладача Врежевського, який успішно пройшов у Палаті випробування. Зазначалося, що службу він почав проходити з 1 вересня 1793 р. у Другій комісії. Перекладач знав синтаксис та правопис російської й польської мов та латині. Спочатку він отримав чин

* Батурин П. С. (близько 1740 – 23.10.1803) – просвітник, який виступив проти ідеалізму та містики масонів. У 1756-1762 приймав участь у Семирічній війні, перебував у німецькому полоні. Брав участь у війні з Османською імперією. Остаточно вийшовши у відставку, служив у судових органах – був судовим радником у Калузькій та Тульській губерніях, а наприкінці життя — на Україні: у Києві, Несвіжі, Житомирі. П. Батурин був дуже освіченим, знав декілька мов, перекладав книги. Його праці містять посилання на дослідження Бойля, Прістлі, Лавуазьє, Ньютона, Гартлі, Бюффона. Помер у Минську. В області філософських поглядів стояв на позиціях деїзму та механістичного матеріалізму. З цих позицій критикував систему французького містика Сен-Мартена, особливо популярного серед російських масонів [1].

протоколіста, а потім Тутолмін надав йому губернського секретаря [2, арк. 68 зв.-69].

Після смерті Катерини II Російська імперія вступає в нову еру – Павла I. Однією з сфер реформування стало судочинство. На Правобережній Україні було задекларовано повернення до польської судової традиції. За книгою штатів були відновлені земські, повітові та підкоморські суди, магістрати та Головний суд [10, с. 396]. Їх повноцінне функціонування було складним через невідповідність польської судової традиції екатерининському стану речей. Тому на розгляд Сенату управляючий Мінською, Волинською і Подільською губерніями генерал від інфантерії О. А. Беклешов (1745-1808) представив рапорт, розглянутий 11 вересня 1797 р., де першим питанням ставилася мовна проблема. Правитель запитував, якою мовою вести судочинство в земських, повітових та підкоморських судах, у магістратах та Головному суді, адже до перших трьох установ обиралися місцеві дворяни. За його розпорядженням у перших трьох судах та магістратах справи велися польською мовою; у Головному суді, де були, крім обраних від дворянства, призначені від корони радники та секретарі, а також і перекладачі, справи потрібно було вести польською та російською мовами, а резолюції та вироки по всіх справах з одного боку писати по-польськи, а з іншого – переклад російською. Така двомовність була викликана тим, що всі резолюції та визначення мали проглядатися губернським прокурором, а вироки по кримінальним справам – управляючим губернією та надсилатися до Сенату. Таке рішення було схвалено Сенатом [9, с. 727-728, 731]. Саме тому при Головному суді в кожному з департаментів передбачалася посада перекладача з окладом у 180 руб. [10, с. 398]

Отже, Катерина II взяла курс на уніфікацію судової традиції регіону відповідно до реформи 1775 р., проте етнічний склад губернії не дозволяв одразу ж русифікувати судове діловодство. Для цього було передбачено поступовий перехід шляхом запровадження посад перекладачів. Проте смерть імператриці змінила ситуацію: імператор Павло I повернув зрозумілу для місцевого населення польську мову до судочинства. Цим самим він сподівався отримати підтримку місцевих еліт.

Література:

1. Батурин Пафнутий Сергеевич: біографія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.biografija.ru/show_bio.aspx?id=8551
2. Державний архів Житомирської області (Держархів Житомирської обл.), ф. 16, оп. 4, спр. 54.
3. Держархів Житомирської обл., ф. 324, оп. 1, спр. 4.
4. Держархів Житомирської обл., ф. 324, оп. 1, спр. 6.
5. Держархів Житомирської обл., ф. 324, оп. 1, спр. 14.
6. Полное собрание законов Российской империи (далее – ПСЗ). Первое собрание. – Т. 20: 1775 – 1780. – СПб., 1830. – № 14392.
7. ПСЗ-1 – СПб., 1830. – Т. 23: 1789 – 6 ноября 1796. – СПб., 1830. – № 17352.
8. ПСЗ-1. – СПб., 1830. – Т. 23: 1789 – 6 ноября 1796. – СПб., 1830. – № 17512.
9. ПСЗ-1 – СПб., 1830. – Т. 24: 6 ноября 1796 – 1798 – 1780. – № 18125.
10. ПСЗ-1 – СПб., 1830. – Т. 44-2: Общий штат губернских и уездных присутственных мест.